

І. О. Кульчій,
кандидат наук з державного управління,
Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка
О. В. Пісня,
магістрант, завідувач відділенням соціально-побутової адаптації Гребінківського
районного територіального центру соціального обслуговування в Полтавській області

АНАЛІЗ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

I. O. Kulchiy,
Candidate of Sciences {Public Administration}, Poltava National Technical Yuriy Kondratyuk University
O. V. Pisnya,
candidate for a master's degree, Poltava National Technical Yuriy Kondratyuk University

ANALYSIS OF THE SYSTEM OF SOCIAL SERVICE OF UKRAINIAN POPULATION AND PROSPECTS OF ITS IMPROVEMENT

Здійснено аналіз системи соціального обслуговування населення України. З'ясовано перспективи її удосконалення на території України, з урахуванням змін в економічній, політичній, соціальній, культурній та інших сферах суспільного життя.

The analysis of the system of social service of Ukrainian population is carried out. The prospects of its improvement on territory of Ukraine is explored, taking into account changes in economic, political, social, cultural and other spheres of social life.

Ключові слова: соціальна політика, соціальний захист, соціальне обслуговування, реформування системи соціального захисту, органи соціального забезпечення.

Key words: social policy, social protection, social service, reforming of the system of social protection, social security bodies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Держава як одна із найвиразніших політичних організацій у суспільстві покликана забезпечувати гідний рівень та якість життя всім її громадянам. Про це безпосередньо вказує стаття 46 Конституції України: "Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом" [3]. На сьогодні перед державою стоять важливі завдання в сфері соціального захисту населення, зокрема забезпечення соціально незахищених категорій населення комплексним соціальним обслуговуванням, покращення умов проживання, підвищення рівня їх комунально-побутового та медичного обслуговування, гарантованих чинним законодавством, удосконалення технології соціального обслуговування та методів соціальної роботи. Відтак проблема соціального обслуговування є складовою соціальної політики України та вимагає удосконалення та оновлення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання побудови ефективної соціальної політики, соціального захисту, регулювання соціальної сфери розглядаються в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: О. Амоші, Т. Аткинсона, Н. Борецької, М. Волгіна, В. Гейця, А. Гончарова, Т. Заславської, А. Колода, В. Куценко, Е. Лібанової, О. Макарової, Т. Маршалла, В. Новікова, У. Садової, Дж. Стигліця, В. Рошванюка, Р. Тітмуса, О. Яременка та інших. Водночас сучасні модернізаційні процеси в різних сферах суспільного розвитку України вимагають якісно нових підходів до системи соціального обслуговування з урахуванням попередніх напрацювань.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою роботи є аналіз системи соціального обслуговування населення України та з'ясування перспектив її удосконалення на території України, з урахуванням змін в економічній, політичній, соціальній, культурній та інших сферах суспільного життя.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Соціальне обслуговування — це система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності. Соціальне обслуговування здійснюється: за місцем проживання особи (вдома); у стаціонарних інтернатних установах та закладах; у реабілітаційних установах та закладах; в установах та закладах денного перебування; в установах та закладах тимчасового або постійного перебування; у територіальних центрах надання соціальних послуг; в інших закладах соціальної підтримки (догляду) [7].

Відтак в основі нової соціальної політики — адресність, справедливість та інтереси кожної людини. "Піраміда" повинна зайняти природне положення: не людина йде до держави зі своїми проблемами, а сама влада виявляє проблеми людини та допомагає їй", — наголосив Президент України Віктор Янукович [2, с. 3].

Згідно з чинним законодавством, до системи органів захисту населення входять відомчі органи соціального забезпечення (МВС, Служби безпеки, Міноборони України). Цим питанням займаються також департаменти (відділи) соціального забезпечення обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування.

Законодавча і нормативна база діючої системи соціальних допомог, виплат і пільг являє собою величезну кількість законів з усіма внесеними в них виправленнями, указів Президента, постанов уряду й інших актів, прийнятих на регіональному і муніципальному рівнях, часто не погоджених між собою, і далеко не завжди чітко описує джерела фінансування соціальних виплат, відповідачів і форми відповідальності у випадку невиконання положень даних актів.

Аналізуючи роль держави в моделях соціального захисту населення, І. Рудкевич акцентує, що значну роль у системі соціального захисту відіграють соціальні фонди (це позабюджетні самостійні фінансові установи, некомерційні самоврядні організації). Грошові надходження фондів не перебувають у державній власності, не входять до складу державного та місцевих бюджетів і вилученню не підлягають, але держава відіграє велику роль у контролі за використанням цих коштів. Кошти фондів використовуються виключно у цільовому порядку, заборонено їх використання для комерційної діяльності. До страхових соціальних фондів належать: Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві [9].

В Україні робота щодо соціального обслуговування здійснюється за двома ключовими напрямками — посилення матеріальної підтримки (пенсійне забезпечення, соціальні виплати, пільги, компенсації); розвиток і вдосконалення системи соціального обслуговування та соціальних послуг. Тому соціальне обслуговування є важливим індикатором цивілізованості суспільства та невід'ємною складовою державної соціальної політики, адже до цієї категорії належить кожен п'ятий українець. Не менш важливим є забезпечення доступності та якості соціальних послуг для людей з обмеженими можливостями — таких в Україні 6% у структурі населення, з них 52% — інваліди працездатного віку. Відтак, посилення соціальної захищеності вразливих категорій населення — проблема, актуальна не лише для України, а й для інших держав. Вітчизняна система соціального захисту перебуває в стадії змін та оновлення. Ці процеси нерозривно пов'язані з реформуванням системи надання соціальних послуг [4, с. 17].

В Україні створено і забезпечено стале функціонування державної системи надання соціальних послуг пенсіонерам, ветеранам війни і праці, інвалідам, самотнім непрацездатним громадянам, іншим особам, які через складні життєві обставини потребують соціальної допомоги і підтримки. У переважній більшості такі послуги надаються державними соціальними установами. Методичне та нормативне забезпечення їх діяльності, контроль і координацію роботи здійснює Міністерство соціальної політики України.

Одним із завдань, визначених українською владою, є підвищення якості та ефективності соціальних послуг. В Україні за участю держави, місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування створено мережу більше 3 тисяч соціальних закладів та установ, які обслуговують понад 3 млн громадян, що перебувають у складних життєвих обставинах. Водночас, за попередніми даними, понад 1 млн осіб залишаються не охопленими такими послугами. Тому, задля забезпечення доступності громадян до соціальних послуг, підвищення якості та ефективності їх надання схвалено Стратегію реформування системи надання соціальних послуг, реалізація якої має значно посилити захист найбільш уразливих категорій громадян. Відповідне розпорядження №556-р. ухвалено Кабінетом Міністрів 8 серпня 2012 року [10].

Аналіз діяльності сучасної сфери надання соціальних послуг свідчить як про зростання видів послуг, так і числа їх отримання. За даними Департаменту соціальних послуг Мінсоцполітики України, в Україні станом на 2012 рік діє 323 інтернатні установи, де проживають люди похилого віку, інваліди та діти-інваліди, інші непрацездатні громадяни. У кожному адміністративно-територіальному районі, в містах і районах великих міст України створено 736 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [8].

Наприклад, на Полтавщині мережа установ і закладів, що надають соціальні послуги та здійснюють соціальне обслуговування, є однією з найбільш розгалужених в Україні.

Соціальні послуги в області надаються 33 територіальними центрами, які забезпечують соціальне обслуговування та надання соціальних послуг самотнім проживаючим громадянам. Соціальними послугами охоплено майже 114 тис. громадян, що перебувають у складних життєвих обставинах, з них 65 тис. мешканців сільської місцевості. У складі територіальних центрів функціонує 34 відділення соціальної допомоги вдома, 32 відділення соціально-медичних послуг, 34 відділення соціально-побутової адаптації, 12 стаціонарних відділень для постійного проживання, 33 відділення організації надання адресної натуральної та грошової допомоги. З кожним роком роль територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) у житті місцевих громад, особливо у сільській місцевості, посилюється. Діяльність територіальних центрів стає більш масштабною і спрямовується на значну частину жителів відповідної території [8].

Для забезпечення доступності соціальних послуг мешканцям сільських населених пунктів, задоволення їх потреб у соціальному обслуговуванні, у 2012 році активізовано роботу зі створення територіальними центрами філій відділень у віддалених населених пунктах. Для забезпечення системності роботи із забезпечення доступності якісних соціальних послуг мешканцям сільської місцевості та надання їх за місцем проживання, у 2012 році відкрито філії відділень територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) у Лубенському (с. Вовчик), Решетилівському (с. Плоске), Лохвицькому (с. Лука) районах та м. Комсомольськ (с. Дмитрівка) [8].

Відповідно до положень про районні територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) установою надаються як платні послуги, так і послуги на безоплатній основі. Згідно визначених державою стандартів, на

безкоштовне обслуговування мають право: громадяни похилого віку, інваліди, хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу, або рідні є громадянами похилого віку чи визнані інвалідами в установленому порядку; громадян, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий ніж прожитковий мінімум для сім'ї.

Територіальний центр може надавати платні соціальні послуги (в межах наявних можливостей), визначені постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 12 "Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку" та цим переліком: громадянам похилого віку, інвалідам, хворим, які не здатні до самообслуговування і мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу; громадянам, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий ніж прожитковий мінімум для сім'ї [6].

Тарифи на платні соціальні послуги встановлюються територіальним центром відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2005 р. № 268 "Про затвердження Порядку регулювання тарифів на платні соціальні послуги" [5].

Проблема територіальних центрів як бюджетних установ полягає у тому, що їх діяльність жорстко регламентується державними нормативними актами, що визначають цільові групи (самотні громадяни похилого віку та інваліди), і перелік послуг, а також в їх складній системі підпорядкування, коли важко що-небудь змінити. Крім того, в останні роки фінансування територіальних центрів залишає їм можливості лише на елементарне виживання, а життя висуває все нові потреби. Звичайно, досить складно запроваджувати нові види послуг, ще й з огляду на той факт, що матеріально-технічна база залишається колишньою і вимагає з кожним роком більше коштів на її утримання [11].

Одним з напрямів удосконалення державних механізмів соціального захисту населення, на думку Бондаренка Ю.М., має стати підвищення ролі неурядових громадських організацій у розвитку всеохоплюючої системи соціальної допомоги. Для поліпшення їх діяльності в напрямі соціального захисту населення мають бути розроблені юридичні, нормативно-правові основи благодійності, передбачені певні податкові пільги при запровадженні у життя соціальних проектів та програм, здійснення яких сьогодні не забезпечено або недостатньо забезпечено урядом країни. Неурядові громадські організації здатні також підсилити стан соціального захисту окремих соціальних незахищених верств населення (діти, молодь, жінки, особи похилого віку, багатодітні сім'ї, інваліди тощо). Також автор зазначає, що з точки зору ресурсного матеріально-технічного та організаційного забезпечення сучасної моделі соціального захисту населення особливу увагу сьогодні слід приділити розробці методологічних засад прогнозування потреби в розвитку установ соціального обслуговування населення різних регіонів країни з урахуванням можливостей державного бюджету та позабюджетних коштів [1].

Для підвищення позитивних результатів у сфері соціального обслуговування доцільно: втілювати в практику стратегічне планування і маркетингове управління попитом і пропозицією соціальних послуг; збільшити приріст і розподіл ресурсів; здійснити розвиток системи взаємодії установ соціального захисту населення на територіальному та

державному рівнях; забезпечити обмін фінансовими, кадровими, інформаційними ресурсами в рамках загальної системи економічних відносин; залучити кредити у необхідній кількості [12, с. 71].

ВИСНОВКИ

Не менш важливою складовою в удосконаленні системи соціального обслуговування населення є проблема підвищення рівня соціальних інститутів, і перш за все, за допомогою інформаційної політики, спрямованої на роз'яснювання мети діяльності та заходів, які приймаються. Населенню в складних умовах трансформаційних змін необхідно відчувати турботу держави та її органів управління за стан життя, бути впевненим, що труднощі минуться.

Отже, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що сьогодні в Україні відбувається реформування в системі соціального обслуговування населення. Зараз перед органами державної влади та місцевого самоврядування стоять нові завдання, які виходять з сьогоднішніх потреб суспільства і можуть бути вирішені лише шляхом переоцінки способу планування та надання соціальних послуг, з продовженням удосконалення нормативно-правової бази в цій сфері, покращенням механізмів фінансового забезпечення установ, які займаються соціальним обслуговуванням населення та інші напрями управлінської діяльності.

Література:

1. Бондаренко Ю.М. Удосконалення державних механізмів регулювання соціального захисту населення [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVu/2007-2/doc/4/07.pdf>
2. Качан Л. Нова якість соціальної політики — це спільна відповідальність / Л. Качан // Соціальний захист. — 2012. — № 3. — С. 3.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Корнієнко Л.В. Якість і доступність послуг — за європейськими стандартами / Л.В. Корнієнко // Соціальний захист. — 2011. — № 10. — С. 17.
5. Про затвердження Порядку регулювання тарифів на платні соціальні послуги: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2005 р. № 268 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 15. — Ст. 759.
6. Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 12 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 2. — Ст. 42; 2007. — N 37. — Ст. 1494.
7. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 року № 966 — IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
8. Реформування соціальної сфери [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.plsz.gov.ua/reform.html>
9. Рудкевич І.В. Роль держави в моделях соціального захисту / І.В. Рудкевич [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_1/22.pdf
10. Схвалено Стратегію реформування системи соціальних послуг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245497002&cat_id=244276429
11. Територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: esm.kharkov.ua/struktura/tercentri/
12. Халецька А.А. Напрямки вдосконалення роботи установ соціального захисту населення в Україні / А. Халецька // Економіка та держава. — 2009. — № 9. — С. 71—72.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2013 р.